

TILSHUNOSLIKDA “OILA” KONSEPTINING O‘RGANILISHI

Rahmonova Gulhayo Anvar qizi

Turon universiteti magistranti

Rahmonovagulhayo55@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada “oila” konseptining antroposentrik tilshunoslikning yo‘nalishlaridan biri hisoblangan lingvokulturologiya sohasidagi tadqiqi o‘rganilgan. XX asr ikkinchi yarmidan “oila” konseptini jahon miqyosida tilshunoslik obyekti sifatida o‘rganish keng miqyosda ekanligi ochib berilgan.

Tayanch so‘zlar. Konsept, antroposentrik tilshunoslik, lingvokulturologik tahlil, oila, qarindoshlik, gen, vatan, ota-ona, fenomen.

XX asrning so‘nggi yillariga kelib tilshunoslikka yangi yo‘nalish kirib keldi. An‘anaviy grammatik tizimdan farqli o‘laroq, tilga shunchaki ma‘lum bir qoliplashgan tizim sifatida emas, balki inson ruhiyati, hissiyoti, kechinmalari ifodasi sifatida qarash shakllandi. Shu tariqa tilshunoslikda markazida inson turuvchi yangi yo‘nalish antroposentrik tilshunoslik shakllandi.

Zamonaviy tilshunoslikda yuzaga keladigan eng muhim tendensiyalardan biri bu til faktlarini tilning antroposentrikligi nuqtai nazaridan izchil ko‘rib chiqishdir. Ya‘ni, til o‘zining asosiy funksiyasida aloqa vositasi, axborotni kodlash va subkodlash vositasi bo‘lib, birinchi navbatda insonga yo‘naltirilgan hodisa sifatida o‘rganiladi, bu tashqi va ichki dunyo voqeliklarini tasniflash va nominatsiya qilish jarayonlarida bevosita aks etadi.

So‘nggi o‘n yilliklarda til shaxsining “madaniy o‘ziga xosligini” o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy lingvokulturologiya til va madaniyat o‘rtasidagi aloqaning tadqiqot obyekti sifatida o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ikkita ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilingan bo‘lib, madaniy ma‘lumotlarning eksplikatsiyasiga, leksik birliklarda mavjud bo‘lgan madaniy bilimlarni og‘zaki ifoda etish mexanizmlariga katta e‘tibor beradi.

Ushbu yo‘nalishda ishlaydigan olimlar uchun maqsadlardan biri og‘zaki belgining mazmunli tomoniga murojaat qilish orqali dunyoning milliy rasmini qayta tiklashga urinishdir

N. D. Arutyunova, B. C. Barulin, A. Vejbitskaya, S. G. Vorkachev, V. I. Karasik, G. V. Kolshanskiy, E. S. Kubryakova, D. S. Lixachev, V.A. Maslova, G. G. Slishkin, Y. S. Stepanov kabi bir qator rus tilshunoslari bu sohada ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishgan. Shuningdek, ularning tadqiqot ishlarida yuzaga keladigan qiyinchiliklar psixolingvistika, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya va boshqa tabiiy-gumanitar fanlarning kontseptual apparatida mavjud bo‘lgan birliklarning universalligi bilan bog‘liq. Ulardan biri “oila” universal konseptidir.

Oila umuminsoniy “universallik” bo‘lib, ijtimoiy hayotning yagona mumkin bo‘lgan shakli bo‘lib, juda o‘zgaruvchan bo‘lsa-da, milliy o‘ziga xoslikka ega. “Oila” jamiyat birligi rolini o‘ynab, xalqlar hayotining ijtimoiy, huquqiy, demografik, madaniy tomonlarini aks ettiruvchi oynadir. Turli xil ijtimoiy qatlamlar va tabaqalarning ko‘plab oilalari butun jamiyatni tashkil qiladi va ijtimoiy munosabatlar tizimining murakkab ko‘rinishini aks ettiradi” [Lubart 2005: 9].

Boshqacha qilib aytganda, avloddan avlodga o‘tib kelayotgan oila va nikoh xulq-atvori me‘yorlari, boshqa institutsional me‘yorlar singari, odamlarning turmush tarzi va fikrlash tarzini ma‘lum bir yo‘nalishga yo‘naltiradigan shartsiz an‘analarga aylanadi. O‘zbek milliy madaniyatida oila jamiyatning ajralmas qismi hisoblanib, milliy qadriyatlar va an‘analarning aksariyati shu bo‘g‘inda boshlanib, namoyon bo‘lishini kuzatamiz.

Ushbu mavzuning dolzarbligi bir qator omillarga bog‘liq: 1) “oila” universal lingvistik-madaniy kontseptining yuqori ahamiyati; 2) ajratilgan kontseptni tavsiflashda mavjud tadqiqot yondashuvlarining yetishmasligi; 3) alohida konseptosferaning bir qismi bo‘lgan “oila” kontseptini batafsil va har tomonlama o‘rganish zarurati; 4) lingvokulturalarning “oila” tushunchasini mantiqiy talqin qilish zarurati.

Oila insoniyat jamiyatining eng muhim va asosiy bo‘g‘inlaridan biridir. Oila konsepti turli madaniyatlar, dinlar va falsafiy qarashlarda turlicha talqin qilinsa-da, uning asosiy maqsadi va ahamiyati deyarli barcha jamiyatlarda bir xil ahamiyat kasb etadi. Oilada insonning ijtimoiylashuviga xizmat qiluvchi – ijtimoiy tushunchalar, bilim, va ko‘nikmalar, baho berish va mafkura, urf-odatlar shakllantiriladi. Har bir tilning leksik boyligini ko‘rsatuvchi manba bu

lug‘at fondi hisoblanadi.

“O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi”da “oila” tushunchasiga quyidagicha izohlar berilgan” “Nikohga yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a‘zolari ro‘zg‘orning birligi, o‘zaro yordami ma‘naviy mas‘uliyati bilan bir-biriga bog‘langan”

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati” da esa “oila” leksemasining quyidagi ma‘nolari qayd etilgan:

1. Er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tug‘ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui; xonadon. Masalan: Ahil oila. San‘atkorlar oilasi. Oila boshlig‘i. 2. (ko‘chma) Bir maqsad, maslak bilan birlashgan ko‘p kishilar, xalqlar, mamlakatlar. Masalan: O‘zbekistonda turli millat vakillari bir oila bo‘lib yashamoqdalar. Gazetadan 3. O‘simliklar va hayvonlar sistematikasida tuzilish jihatidan bir-biriga o‘xshash, kelib chiqish jihatidan ham o‘zaro yaqin bir necha

urug'ni o'z ichiga olgan guruh. Masalan: Dukkaklilar oilasi. O'rdaktumshuqlilar oilasi.
4. Qardosh tillar guruhi. Masalan: Oltoy tillar oilasi. Som-hom tillari oilasi.

5 s. t. Rafiqa, xotin. Masalan: Oilam maktabda o'qituvchi.

Yuqoridagi misollardan kelib chiqib, shuni tushunishimiz mumkinki, oila har doim

birlashgan va jips bo'lgan a'zoldan iborat bo'ladi. Shu tariqa, oilaning asosiy mohiyati va tamoyili – birlik va birlashuvdir.

Shunday qilib, "oilal" tushunchasi insoniyat dunyosi rasmida kontseptual universallikni aks ettiruvchi ko'p darajali, barqaror, ijtimoiy shartli makrokonseptdir. Umuminsoniy tushunchalardan biri sifatida u barcha ma'lum til madaniyatlarida mavjud va muntazam leksikalizatsiyaga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". – Toshkent, 2002. – B.470.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati ./O harfi/A.Madvaliev. – Toshkent:"o'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2008. – B. 97.
3. Longman Dictionary of English Language and Culture. 2010. –P.465.
4. Zarnigor Muhammadjon Qizi Xalilova. "Semantic-framic structure of family concept" Science and Education, vol. 3, no. 11, 2022, pp. 1349-1352.
5. Xalilova Z. OILA KONSEPTINING SEMANTIK-FRAMIK STRUKTURASI //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 21. 353 INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "MODERN PHILOLOGICAL ISSUES: PROBLEMS AND SOLUTIONS", MAY 1, 2025
6. Abdusattorovich A. V. et al. EXPRESSION OF THE CONCEPT OF FAMILY IN PROVERBS AND SAYINGS IN THE UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES //IJODKOR O'QITUVCHI. – 2022. – T. 2. – №. 24. – C. 286-289.